

- ДАВО. Звіт про виконання плану роботи за 1966-70 рр. Ф. П-597, оп.2, спр.96, ст.5-8.
- ДАВО. Довідка про стан та роботу партархіву за 1966 р. Ф. П-597, оп.2, спр.65, ст.3-4.

Юрій Сорока

ІСТОРІЯ ЗАХІДНОУКРАЇНСЬКИХ ЗЕМЕЛЬ У НАУКОВІЙ ТВОРЧОСТІ В.О.ЗАМЛИНСЬКОГО

Життєвий та науково-творчий шлях Володимира Олександровича Замлинського тісно пов'язаний з західноукраїнськими землями. Із більш як трьохсот його наукових, науково-пізнавальних, публіцистичних праць більша половина їх пов'язана із висвітленням історії краю.

Починаючи з 1958 року, коли В.Замлинського зараховано співробітником Волинського обласного державного архіву, в періодичній пресі з'являється серія його історико-краєзнавчих нарисів. Особливу увагу автор приділяє вивченню і популяризації творчості Тараса Шевченка, Івана Франка. Одна за одною в обласній газеті «Радянська Волинь», журналі «Україна» друкуються його статті «Шевченко і Західна Україна», «В єднанні з Тарасом», «Народно-песінні переробки творів Шевченка на Волині», «Історія однієї пісні».

Перлиною волинського краю називав Володимир Замлинський Лесю Українку, присвячуючи їй свої нариси, історико-літературні доробки. Ще з малку, підмічає він, лагідної вдачі й меткого розуму, Леся переймалася чарами довколишньої природи, народних приповідок, казок, легенд, переказів, мальовничих обрядових дійств. Від найраніших вражень на березі у таємничого озера в заповідному куточку волинського лісу й народилася фантаσμαгорія драми-феєрії «Лісова пісня».

В цей же час почала публікуватися серія його нарисів, в яких

Подальші наші зустрічі, хоч були не такими вже частими та тривалими в часі, але завжди щирими і приємними. Як на мене, він завжди з якимось трепетом згадував Волинь, її людей, яких знав, з якими працював. І по закінченню таких зустрічей, завжди виходив з якоюсь душевною легкістю, з бажанням до життя та праці.

Осмислюючи прожите, на превеликий жаль, приходиш до сумного висновку. Адже в житті якось так складається, що людям надзвичайної душевної щедрості, скромності, порядності, працьовитості на цьому світі відводиться досить малий проміжок для життя. І не дивно, що багатьом його планам і намірам не судилось бути реалізованими, втіленими у життя.

А тому святий обов'язок нас живущих, тих, хто знав його і мав щастя зустрічатись і спілкуватись з ним, – робити людям добро, життя оточуючих – легшим і щасливішим. Це, на мій погляд, найкраща данина пам'яті людини такого складу характеру і душі, яким був Володимир Олександрович Замлинський.

Архівні документи про життя та творчість В.Замлинського, що зберігаються в Державному Архіві Волинської області:

- Державний архів Волинської області (ДАВО). Методичні наради. Ф. Р-67, он. 6, спр.74, ст.28зв, 33, 41, 41зв.
- ДАВО. Звіт про роботу архіву за 1958 рік. Ф. Р-67, оп.6, спр.22, ст.9, 14, 15, 18, 19.
- ДАВО. Звіт Волинського обласного державного архіву за 1959р. Ф. Р-67, оп.6, спр.41, ст.5-9.
- 4 ДАВО. Переписка ГАУ МВС СРСР і АУ МВС УРСР по виробничій роботі за 1958р. Ф. Р-67, оп.6, спр.19, ст. 111-124.
- 5 ДАВО. Переписка ГАУ СРСР і АУ УРСР по виробничих питаннях за 1959р. Ф. Р-67, оп.2, спр.37, ст.97-130.
- 6 ДАВО. В.О.Замлинський (особова справа). Ф. П-1, оп.6, спр.310, ст.1-13.
- 7 ДАВО. Звіт про виконання семирічного плану 1959-65рр. Ф. П-597, оп.2, спр.58, ст.4-9.

много панування в 1920-1930 рр. Слід відмітити, що терміни «боротьба», «революційна боротьба» були найбільш поширеними термінами в радянській історіографії в 1960-70 рр., й звідси формувалися магістральні теми історичних досліджень. Партійна схема історичного процесу орієнтувала істориків переважно на вивчення класової боротьби та її вищої форми – революційного руху. Розкриваючи складний процес соціально-економічних, революційних подій цього періоду на західноукраїнських землях В.О.Замлинський постає не стільки дослідником, залежним від соціополітичного середовища, а, в першу чергу, – істориком-джерелознавцем, істориком-архівістом. Звідси – значна частина його аналітичних праць про судово-слідчі матеріали польської держави, як джерело вивчення історії краю, мемуари та спогади сучасників, архівні документи³.

Однією з основних тем наукової творчості В.О.Замлинського, стала тема історії Великої Вітчизняної війни в цілому, і розкриття цілісної картини боротьби населення західних областей проти фашистських загарбників, зокрема. Починаючи з 1959 р. на сторінках газет і популярних часописів з'являється чимало статей по даній тематиці⁴. В 1965 р. у видавництві «Каменярь» друкується його книга «Караюча земля», що завершила п'ятирічний цикл його досліджень про антифашистську боротьбу на Волині. Спільній боротьбі українського, білоруського та польського народів проти німецько-фашистських загарбників в Другій світовій війні була присвячена його одноіменна брошура, що вийшла польською мовою у Любліні 1969 р.

Найбільш плідними в дослідженні тематики збройної боротьби українського народу проти нацизму стали в творчості В.О.Замлинського 1970-ті та 80-ті роки. За цей період одна за одною виходять 28 монографічних досліджень, як самого автора, так і за його участю⁵.

Предметом особливої уваги стали дослідження партизанського руху проти німецьких завойовників в західних областях України. Не звертаючи уваги на обов'язковий радянський лексикон праць того періоду, монографічні дослідження В.Замлинського відображають бойові і розвідувальні дії партизан і підпільників, умови

аналізується народна творчість західних областей України, як історичне джерело. Пізніше цій же темі була присвячена монографія «Пісня та вірші революційного підпілля Західної України», що вийшла у світ в 1964 р. у видавництві «Мистецтво».

Володимир Замлинський одним із перших на Україні дослідив історію життя та діяльності піонера української астронавтики Ю.В.Кондратюка. Лише в першій половині 60-х років в республіканських журналах «Дніпро», «Знання», «Жовтень» та інших виданнях друкуються його статті. «Він проклав шлях у Всесвіт», «Астронавт із Луцька», «Твій син Плането», «Астронавт Юрій Кондратюк», «Луцьк – Космос».

В 1959 р., будучи по суті, істориком-почавківцем В.Замлинський видає у співавторстві першу свою книгу – «Луцьк. Нарис історії міста». За своїм змістом це було перше дослідження історії одного із старовинних міст України. Хоча його історія висвітлювалася в історичній літературі кінця ХІХ – початку ХХ ст., але в ній йшлося про стародавню історію, де описувався Луцький замок та інші пам'ятники старовини і майже зовсім не було матеріалів з ХІХ-ХХ та навіть ХVІІІ ст. Автори, на основі різноманітних джерел, розкривають багатовікову історію міста, звертаючи особливу увагу на події і факти, що замовчувалися як в російській, так і польській історіографії. Книга відразу стала у нагоді вчителям, лекторам і краєзнавцям у їхній практичній роботі.

Важливою подією в житті В.Замлинського, вже як історика-професіонала, стала його документальна повість «Волинський полк іде в революцію», що побачила світ у видавництві «Каменярь» в 1967 р. Центральне місце в книзі, яка пізніше ще тричі перевидавалася, займає історія лейб-гвардії Волинського полку, створеного ще в жовтні 1817 року з «уродженців Волинської губернії і сформованого на правах і привілеях старої гвардії»¹. Книга стала відображенням буремних подій 1917 року, в яких трагічно перепліталася доля солдат-волинян. Важливим в книзі є те, що автору вдалося відшукати живих учасників тих подій, прослідкувати їх подальший життєвий шлях, скористатися їхніми спогадами-розповідями.

Близько тридцяти наукових праць² В.О.Замлинського присвячено боротьбі населення західноукраїнських земель проти інозе-

тики стало дослідження багатьох архівних фондів, введення до наукового обігу цілого ряду документів, невідомих фактів, біографічних даних, що стали науковим підґрунтям майбутніх наукових розробок як самого автора, так і його учнів та послідовників.

З середини 1980-х років, з початком демократичних процесів у суспільстві, коли багато істориків опинилися на ідейному роздоріжжі, а певна частина суспільства захопилася «буденною історією», В.О.Замлинський був одним із тих українських істориків, хто рішуче став на бік національної історіографії, вираженого і об'єктивного підходу у висвітленні вітчизняної історії. Весь його науковий доробок цього періоду умовно можна розділити на декілька груп. Це роботи, які безпосередньо продовжують попередню тематику досліджень, а саме – історії Великої Вітчизняної війни, з опрацюванням і виданням раніше не опублікованих документів і матеріалів⁷. Саме в цей період виходить серія його праць про життя і діяльність українських гетьманів⁸, ряд вагомий видань із проблем історії давніх українських гербів міст і земель⁹.

Окремо хотілося б зупинитися на виданні «Лето 1941. Украина: Документы и материалы», керівником якого був В.О.Замлинський, а автор даної статті одним із виконавців-упорядників. Робота над збірником розпочалася наприкінці 1980-х років і мала за мету через невідомі і ще малодосліджені документи відобразити весь спектр трагічних подій на Україні в початковий період війни, назвати істинні імена геніїв військової справи і сказати правду про стратегічні прорахунки і помилки військових командирів, за якими стояли долі сотень тисяч людей. По-суті, це був перший документальний збірник воєнної історії в сучасній українській історіографії, що й обумовило складність археографічної підготовки документів до видання, а їх було зібрано більше двох тисяч – історично унікальних, неопублікованих і науково незаангажованих. Загальна кількість документів й зумовила наміри підготовки чотирьох томів збірника. Але це ще був кінець 80-х років, коли, з однієї сторони, перемогою у війні оправдовувались і жертви колективізації, і непосильні темпи і методи індустріалізації, і репресії проти «ворогів народу», і груба протидія національним проявам, а з іншої, протидія сил (живуче ще номенклатурне рецензування, кон'юнктурні інтереси), які не

життя і нескореність населення на тимчасово окупованій ворогом території України, виникнення партизанських країв і зон і їх роль в протистоянні загарбникам. Характерним, як і для всіх досліджень вченого, було введення до наукового обігу ще не опублікованих або маловідомих архівних документів, спогадів та розповідей очевидців, мемуари відомих діячів партизанського руху.

Окрім написання й видання фундаментальних праць В.О.Замлинський на сторінках журналів «Українського історичного журналу», «Архіви України», «Наука і культура», «Знання та праця», «Київ», «Дніпро», енциклопедичних та газетних виданнях друкує матеріали з методології та історіографії даної проблеми, досліджує й визначає партизанські краї та зони, опрацьовує архівні документи, джерельну базу з історії всенародної боротьби. По суті, жодна подія в царині дослідження історії Великої Вітчизняної війни і участі в ній населення західних областей України не обходилася без його безпосередньої участі.

Згортання паростків демократичних процесів після хрущовсько-шелестівської відлиги в українському суспільстві в другій половині 60-х років позначилося й на стані історичної науки. Історична правда стала дозованою. А висновки і оцінки в ній вкладалися в певні схеми, що обмежувало розробку конкретних проблем історії західноукраїнських земель, особливо національно-визвольних змагань на цій території та соціально-політичних перетворень в повоєнні роки. Політична канонізація історичної науки, яка особливо яскраво проявилася в узагальнюючих працях українських радянської історіографії певною мірою позначилася і на дослідженнях конкретної проблематики історії та діяльності ОУН-УПА в творчості В.О.Замлинського. Разом з тим, вимушена припасованість фактичного матеріалу до усталених і загальновизначених положень і висновків, не змусила автора у ряді праць, з використанням широкого кола джерел, дати теоретичне узагальнення того, що збройний опір тоталітарному режиму в західному регіоні згорнувся лише в 1948-1949 рр., коли партійними та радянськими виконавчо-караючими органами було здійснено примусову колективізацію на селі, тим самим лишивши повстанців своєї соціальної та матеріальної бази⁶. Заслугою В.О.Замлинського в дослідженні даної проблема-

бажали ворушити, як загальне, так і своє особисте минуле. Проби-ваючись через цей відкритий і невидимий опір, завдяки авторитету В.О.Замлинського, вдалося видати лише 337 документів, які в першорядному вигляді донесли до читачів ту неприкриту, без прикрас, правду початкового періоду війни, яка розкривала бойові події не в загальному плані, а у своєму конкретному прояві. На жаль, передчасна смерть В.О.Замлинського не дала змоги втілити в життя задумане видання всього чотирьохтомного збірника.

Не пориваючи з рідним волинським краєм він є постійним дописувачем обласних газет¹⁰, часто друкує на сторінках республіканських журналів матеріали з історії західноукраїнських земель¹¹.

Останнім науковим дослідженням відомого вченого стало підготовка і видання двох книг з історії України. Перша книга, виданням якої безпосередньо керував Володимир Олександрович, вийшла у видавництві «Україна» в 1993 р. і охоплювала IX-XVII ст., період зародження і становлення давньокиївської держави, її наступниці – волинсько-галицького князівства, історичні постаті козащини і гетьманщини.¹² Логічним продовженням її став вихід вже після передчасної смерті вченого, але з його доробками, другої книги, авторами якої стали його друзі та учні, присвятивши видання його світлій пам'яті. В книзі показані представники різних політичних, соціальних та ідеологічних напрямів XIX-XX ст. – так, як вони бачились крізь призму сьогодення.¹³

Вагомий внесок зробив Володимир Олександрович в підготовку висококваліфікованих спеціалістів та науковців. Серед більше як 20 кандидатів і докторів наук, керованих ним, вийшла ціла генерація істориків з Луцька, Львова, Івано-Франківська, Рівного, Закарпаття. Попри свій короткий вік, Володимир Олександрович Замлинський зробив стільки для науки і добра для людей, що його б вистачило не на одне життя.

¹ Замлинський В.О. Волинський полк іде в революцію. Док. повість. Вид. 4-е, доп. – К.: Дніпро, 1986. – 438 с.

² Його ж. Пісня кликала до боротьби //Україна. – 1967. – № 16; Нариси історії Волинської обласної партійної організації. – К.: Держвидав України, 1968 (у співавт.); Про сім'ю революціонерів на Волині. – Львів: Каменярь, 1973. – 116 с. та ін.

³ Його ж. З приводу історичної достовірності змісту революційних народних пісень Західної України 1920-1939 рр. //Народна творчість та етнографія. – 1962. – № 3; Судово-слідчі матеріали буржуазно-поміщицької Польщі, як джерело до вивчення революційної боротьби трудящих західних областей України //Боротьба трудящих Волині за возз'єднання з Радянською Україною 1921-1939. 36. док. та мат. – Львів: Каменярь, 1965 (у співавт.).

⁴ Його ж. Їхнє життя гуртувалося в боротьбі //Радянська Волинь. – 1959.; Це не повинно повторитись //Там само. – 1960. – 16 жовтня; Народжені в борні. //Там само. – 1961. – 2 квітня; Боротьба проти німецько-фашистських загарбників на Волині //УІЖ. – 1964. – № 5 та ін.

⁵ Його ж. По велению интернационального долга. – К.: Вища школа, 1970; Бессмертный подвиг партии и народа. – К.: Вища школа, 1971; З вірою в перемогу. Комуністична партія на чолі партизанської боротьби проти німецько-фашистських загарбників у західних областях України. 1941-1944. – К.: Вища школа, 1976; Боротьба трудящих західних областей УРСР проти фашистських загарбників у роки Великої Вітчизняної війни Радянського Союзу. – К.: Наукова думка, 1984; Народная война в тылу фашистских оккупантов на Украине. 1941-1944. В 2-х кн. – К.: Наук. думка, 1985 та ін.

⁶ Його ж. Братство, народжене в боях. – К.: Політвидав України, 1980 (у співавт.); Ленинская политика интернационализма. – К.: Политиздат Украины, 1983 (у співавт.) та ін.

⁷ Його ж. Днепр – река героев. – 2-е изд. доп. – К.: Политиздат Украины, 1988 (у співавт.); Трудящиеся Украины – победе. Вклад украинского народа в победу над фашистской Германией. – К., 1991; Украина. Лето 1941. Документы, материалы, хроника событий. – К.: Украина, 1991 (у співавт.) та ін.

⁸ Його ж. Богдан Хмельницький. – М.: Молодая гвардия, 1989; Богдан Хмельницький. Біографічна хроніка //Ранок. – 1989. – №№ 3-12; 1990. – № 1; Павло Полуботок – український гетьман. – К.: Либідь, 1990; Гетьмани у боротьбі за суверенітет і державність України //

моєї теми (що потім стала за дипломну роботу) наш завідувач кафедрою професор Володимир Олександрович Замлинський. Спочатку була довга розмова – «про життя», яка поступово перейшла на геральдику. Дослівно сьогодні й не пригадати, які саме докази приводив наш професор, щоб переконати нас у важливості таких досліджень. Та, пам'ятаю, як дістав він із шухляди в столі папку, вийняв красивий малюнок, і простяг мені: – «Це – на згадку про перший крок», – мовив всміхаючись. Герб українських земель, власне, Великий Державний Герб України, створений в екзилі М.Битинським, і досі зберігається у мене в архіві, започаткувавши папку під №1. Дуже складною виявилась моя тема, бо матеріалів було обмаль. Ніхто тоді не надавав значення тим міським знакам, що з труднощами пробивали собі шлях до міської атрибутики. За порадою Володимира Олександровича сіла я за друкарську машинку, і «відклацала» ...500 листів – в усі населені пункти, навіть СМТ, де колись вирувало міське життя, і громади мали Магдебургію. Лист-звернення до голів рад (всіх рівнів) підписав Володимир Олександрович. І почали приходити листи, часом із кольоровими зображеннями гербів. Так з'явилися у мене матеріали, що лягли в основу дипломної роботи, а потім – кандидатської дисертації. Шлях від підбірок матеріалів до тексту дипломної був нелегким. Читала, за порадою свого наукового керівника, все підряд, а потім «звітувалась», і виходила від нього у розпачі не один раз: «Нічого не знаю!» Він навчив мене терпляче ставитись до зауважень, і, що головне, не зупинятись на досягнутому.

Тепер, з позиції років, що минули, тільки й можу оцінити, по справжньому, те, що Володимир Олександрович нам дав. Він навчив нас шукати і знаходити документи по крихтах, любити свою працю, бо сам був палко закоханий в науку, і сподівався – ми його зміна, тому і вкладав у наші голови все те, що знав сам, щедро, до останку. І робив то не нав'язливо, тактовно, з усмішкою: «Ти просто забула, подумай». А ми, взагалі, про те й не чули. Дуже зараз жалкую, що не змогли за його життя сказати Учителю: – «Дякую за все». Адже путівку в науку дав багатьом з нас саме він – наш Володимир Олександрович.

Київська старовина. – 1992. – № 4 та ін.

⁹ Давні герби українських міст //Сільські обрії. – 1990. – № 9; Українські земельні герби //Сільські обрії. – 1990. – № 8; Геральдика України //Україна. – 1992. – № 14 та ін.

¹⁰ Гетьмани України //Радянська Волинь. – 1990. – 18 квітня; Відлуння минулих літ //Волинь. – 1992. – 17 вересня.

¹¹ Материні крила //Київ. – 1986. – № 2-3; Біля першовитоків слави запорозької //Дніпро. – 1989. – № 4; Байда-Вишневецький //Знання та праця. – 1989. – № 12; Віч – на – віч з пращурами //Київський вестник. – 1994. – 27 січня.

¹² Історія України в особах IX-XVIII ст. – К.: Україна, 1993.

¹³ Історія України в особах IX-XVIII ст. – К.: Україна, 1995.

Ярослава Іщенко

МИ БУЛИ ЙОГО СТУДЕНТАМИ

Спочатку, здавалось всім нам, що належати за фахом – вузькою спеціалізацією до однієї з кафедр на історичному факультеті КДУ, – то проста формальність. «Архівісти», як нас називали на факультеті, зграєю залітали на кафедру, щоб визначитись з темою курсової, перебирали подумки все, що залишилось в голові від читання спеціальних та нормативних курсів, а відтак – шукали найлегше у тому списку-переліку тем, які сьогодні звучать, признаюся, як пісня з чудовою мелодією спогадів. Оскільки у нас вдома постійно говорили про необхідність розробки окремих джерельних комплексів (мама моя – фахівець саме в галузі СІД), то чому б було мені не взяти, скажімо, для дослідження, знакові системи гербів? Всупереч всім, хто намагався обрати за тему курсової саме ту, після якої стояла значна за обсягом бібліографія, обрала я собі за тему геральдику міст радянського періоду, 60–80-х років. Пригадаю, як серйозно поставився до